

Ірина Курабцева (Сімферополь) Філологічна термінологія в публіцистиці П.Куліша.

Талановитий український письменник, перекладач, історик, етнограф, науковець П.Куліш залишив велику літературну спадщину. Але багато років цінитель і захисник української мови, культури, історії радянською наукою вважався буржуазним націоналістом. У радянські часи в підручниках з історії української літературної мови для вищих навчальних закладів або зовсім не згадувалося про П.Куліша (наприклад: у підручнику П.П.Плюща “Історія української літературної мови”), або, якщо і згадувалося, то можна прочитати таке: *“Але в “Основі” друкувалися й твори П.Куліша та под., на мові яких позначалися націоналістично-архаїчні, вульгаризаторські тенденції. Мова художніх і публіцистичних творів П.Куліша рясніє дібраними з націоналістичною тенденцією архаїчними, раритетними і штучними елементами. Як добір лексики та фразеології, так і синтаксично-композиційна будова фрази, тексту в своєму стилістичному спрямуванні часто носили у П.Куліша характер якогось її препарування... (Білодід 1958:271)”*.

Досі належним чином ще не оцінена науково-філологічна діяльність Пантелеймона Куліша. Навіть його “ГраMATка”, яку він написав і видав у своїй друкарні в Петербурзі в 1857 році, піддавалася упередженій критиці. Не конкретизовано окремо ролі П.Куліша у формуванні наукової термінології в журналі “Основа”. Однак у галузі філологічних наук здобутки П.Куліша є загально визнаними. Відповідно ним сформовано також значну частину термінології, що була певним етапом у розвитку української філологічної термінології. Так, для аналізу ми вибірково взяли три статті П.Куліша, які написані українською мовою (“Попереднє слово до громади (Погляд на українську словесність)”, “Тригорій Квітка (Основ’яненко) і його повісті”, “Первоцвіт Щоголева і Кузьменка”). Слід зазначити, що в доволі невеликих за обсягом статтях (загальна кількість друкованих сторінок – 25) нами зафіксовано понад дев’яносто термінів. Переважна більшість зафіксованих термінів вживається в сучасній українській філологічній термінології з тим же значенням і фонетико-морфологічним оформленням, а саме: “слово”, “поезія”, “пісня”, “балада”, “вір”, “мова”, “вірш”, “оповідання”, “автор”, “рукопис”, “мова”, “редактор”, “кобзар”, “латинь”, “поема”, “повість”, “лірик”, “журналіст”, “комедія”, “казка”, “поет”, “проза”, “література”, “критика”, “образ”, “творчість”, “роман”, “книга”, “книжка”, “ескіз”, “етюд”, “етнографія”, “геній”, “копія”, “епос” та інші. Наведемо декілька прикладів, як ці терміни подаються в тексті. *“Жива сила – слово; велике йому діло треба вчинити; повинна ж йому й проба бути не згірша [Куліш 1989:509]”. “Квітчина пам’ять буде свята вівки поміж нами: він самотійно зрозумів серцем що-то за диво праведне – наші селяне; він зробив те ж саме для прози, що Шевченко для стиха українського: він так само постеріг і переняв поезію щоденної сільської мови, як Шевченко – поезію народної пісні [Куліш 1989:505]”. “Дуже тії помиляються, що,*

не бачивши зроду нашого сільського люду, як він поводить ся між собою, взяли тії оповідання за якісь поеми з народної жизні [Куліш 1989:506].

Певна частина термінів зазнала фонетико-морфологічних змін. Наприклад: “утвори.”(твори), “писатель”(письменник), “оповіданіє”(оповідання), “словесность”(словесність), “творчество”(творчість).

Деякі терміни є рідковживаними архаїзмами у сучасній літературній мові (“речник” (оратор, промовець), “недорік” (недописаний твір), “сміховинні повісті” (гумористичні), “річ” (мова), “язик” (мова), “підспівач” (плагіатор, наслідувач), “стих” (вірш, віршований рядок), “склад” (стиль), “переводчик” (перекладач), “іздатель” (видавець), “розправа” (дослідження)).

Також слід зазначити, що П.Куліш використовував велику кількість термінів, які є словосполученнями, а саме: “поетичний твір”, “поетична творчість”, “поетичний образ”, “іноязична словесность”, “попереднє слово” (передмова), “історична мова” (давня мова), “словесна наука” (філологічна наука), “народна поезія”, “словесний образ”, “іноземна мова”, “словесность южноруська українська”, “книжна словесность народна українська”, “польська словесность”, “словесность чеська”, “німецька государственна словесность”, “чужонародна поезія”, “український писатель”, “сміховинні повісті”, “словесніі труди” (літературні твори), “старосвітські пісні”, “старосвітські балади”, “історик словесности”. Це ще раз свідчить про те, що Пантелеймон Куліш був філологічно освіченою людиною.

Якщо проаналізувати вживані П.Кулішем терміни з погляду походження, то можна зробити висновки, що переважна більшість їх або є традиційними давньоруськими (“книга”, “річ” “слово”, “образ”, “повість”, “беседа”, “словесность”, “язик” та інші) або інтернаціоналізмами (“автор”, “поет”, “поезія”, “епік”, “література”, “редактор”, “поема”, “епос”, “ескіз”, “етнографія”, “журнал” та інші). Певна частина є чисто українськими словами (“оповідання”, “недорік”, “первообраз”, “підспівач”). Але не завжди в статтях допускалась послідовність у використанні термінів. Так, наприклад, П.Куліш у статті “Первоцвіт Щоголева і Кузьменка (Слово от іздателя)” вживав як рівнозначні терміни “рукопис” і “писання”. “Декотрі з земляків оддають мені на волю що хотя з їх рукописами чинити, і не радячись з автором, друкувати по своїй уподобі все чи яку частину [Куліш 1989:512].” “Багато лежить у мене писання українського до друку; багато я перечитав його, да ось тільки кришечку до огласу вибрав [Куліш 1989:513].” У статті “Попереднє слово до громади (Погляд на українську словесность)” використовував як паралельні терміни “вірш” і “стих”. “...і його [Квітчині] невеличкі повісті можна вважати тільки за ескізи, з котрих, під щасливу годину поетичного творчества, намальована віковичними віршами “Катерина”. Геній народний создав Шевченка з його стихом золотоголосим [Куліш 1989:506].” У статті “Тригорій Квітка (Основ`яненко) і його повісті (Слово на новий виход Квітчиних повістей).” П.Куліш вживав як рівнозначні терміни “язик”, “мова”, “речі”. “Бо до чужого не заговориш так, як до рідного, ічужим язиком не досягнеш до чужого серця [Куліш 1989:496].” “Учено їх іноземною,

наємницькою мовою і вказаної не на розлогі пустині, которі, як та нива євангельська, вижидають праведних ділателей, а на високі мури, десь понад морями поставлені і народними гордівниками прославлені [Куліш 1989:498].” замі “...душа жадає обізватись на ті поетичні речі такими ж самими речами – і знаходить сть їх тільки сльози [Куліш 1989:498].”

Оскільки статті Пантелеймона Куліша присвячені історії літератури, тому в них більше використовувалася літературознавча термінологія. Кількісно велику тематичну групу серед зафіксованих нами літературознавчих термінів складають назви літературних родів та видів, а саме: “комедія”, “етюд”, “етюдик”, “вірш”, “пісня”, “роман”, “повість”, “стих”, “балада”, “первообраз”, “поема”, “попереднє слово”, “попереднє слівце”, “старосвітські пісні”, “хвалебна пісня”, “оповідання”, “оповіданнє”, “сміховинні повісті” та інші. Серед лінгвістичних термінів найчастіше автор вживав такі терміни: “слово”, “мова”, “іноязычна мова”, “іноземна мова”, “рідна мова”, “язык”, “словесность”, “словесность українська”, “іноязычна словесность”.

Отже, не можна не оцінити благотворне значення творчості П.Куліша щодо формування української філологічної термінології. Велика кількість термінів, яку він використовував, зафіксована в сучасних термінологічних словниках без семантичних змін і вживається в наукових і публіцистичних текстах.

Література

- 1.Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови. – К.: Вища школа,1991. – 231 с.
- 2.Грінченко Б. Словарь української мови: У 4т.- К.: Наукова думка, 1996.
- 3.Мацько Л. Пантелеймон Куліш в історії української літературної мови // Дивослово. – 2000. – N 8. – с.21- 25.
- 4.Новий тлумачний словник української мови: У 3т. – К.: Аконіт, 2001.
- 5.Куліш П. Твори: У 2т. – К.: Дніпро, 1989.
- 6.Курс історії української літературної мови / За ред. академіка АН УРСР І.К.Білодіда. - К.: Наукова думка, 1958. – С.271-272.
- 7.Плющ П.П. Історія української літературної мови. – К.: Вища школа, 1971.- 423с.
- 8.Регушевський Є.С., Курабцева І.К., Масликова О.С. Місце журналу “Основа” в історії формування української літературознавчої термінології // Филологические студии. – 2001. – N 3. – с.130-133.
- 9.Шерех Ю. Кулішеві листи і Куліш у листах // Пороги і Запоріжжя. – Харків, 1998.

Курабцева Ірина Костянтинівна
асистент кафедри української мови
Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського
(Сімферополь)